

„Transylvanica” la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (V): cărți de la Cluj

Iacob MÂRZA

Universitatea “1 Decembrie 1918”, Facultatea de Istorie și Filologie
“1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology

„Transylvanica” from Batthyaneum Library from Alba Iulia (V): books from Cluj

Continuing researches on fund of *libri transylvanici* from Batthyaneum Library, this paper valorises 370 books printed in Cluj, in XVIIIth century. Identified copies are result of craft and cultural-editorial policy carried out some typographers such as Pataki József, Telegdi Pap, Simion Thadaeus Weichenberg et al. There are more printings published by renowned cultural and educational institutions, such as *Collegium Reformatum*, *Lyceum Regium*, *Societas Jesu Claudiopolitana*, *bischofliche Schriften* etc.

Similarly as in previous cases, within the article is debated affiliation of books to different domains of cultural and political interest: *catalogues* (12 titles); *didactic works* (60 copies); *dictionaries* (2 volumes); *juridical printings* (45 copies), *history volumes* (76 copies), *oratory* (6 works), *volumes on politics* (30 copies), *theology* (147 copies) etc. At the same time, are examined more handwritten notes and bookplates, which evidence circulation of volumes before entering the fund of encyclopedic book from Alba Iulia, inclusively their owners. From examination also resulted outlining of some libraries or collections, either private or institutional (*Bibliotheca Magna Episcopalis*; *Bibliotheca Baronis de Szala*; *Bibliotheca Michaelis Fogarassy*; *Bibliotheca Conventus Háromszekiensis*; *Bibliotheca Conventus Vajdae Hunyadensis*; *Bibliotheca Societatis Jesu Cibiniensis*; *Bibliotheca Societatis Jesu Vásárhelyensis*; *Bibliotheca Seminarii Incarnatae Sapientiae Albae Carolinensis*; *Bibliotheca Residentiae Trinitatis Albae Carolinensis* etc.).

Keywords: Age of Enlightenment; *Societas Jesu Claudiopolitana*; encyclopedic book; theology; history; politics; institutional and private libraries; Romanian students.

Investigațiile privind identificarea, cercetarea și valorificarea de *libri Transylvanici* de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, unde se păstrează numeroase tipărituri europene din categoria *rara et pretiosa*¹, continuă de data aceasta cu lucrări imprimate în Cluj în secolul al XVIII-lea². Cunoscută sub genericul *libri Napocenses*, aceste tipărituri - din care am identificat 365 titluri - conferă o notă aparte, mai ales prin problematică, impresionantului lot de *libri Transylvanici*³, care se păstrează la Alba Iulia. Din această categorie de cărți vechi au fost cercetate în venerabila bibliotecă până acum doar exemplare tipărite la Alba Iulia, Brașov și Sibiu⁴.

Cărțile tipărite la Cluj aparțin secolului al XVIII-

lea. Restul tipăriturilor de până la 1830 urmează să fie valorificate cu altă ocazie. Limitele cronologice ale investigațiilor asupra transilvanicelor de la Cluj sunt între 1715, prin *Corona Joannea, inscripta lavrea baccae* [...], Claudiopoli, 1715 [X 4 III 13, coll. 6] și anul 1798 - 1799, Martinus Bolla, *Primae lineae historiae universalis* [...], I- III, Claudiopoli, Martinus Hochmeister, 1798 - 1799 [S2 V 5 - 7; D 8 II 38]. Cărțile au fost editate în limbile latină, maghiară, germană și română⁵. Cele 365 titluri de *libri Transylvanici* au fost imprimate pe parcursul secolului Luminilor de mai mulți tipografi activi la Cluj, oraș a cărui existență s-a desfășurat sub semnul multiculturalismului și multilingvismului. A

fost unul din principalele orașe al Marelui Principat al Transilvaniei, depășind capitala, Alba Iulia, prin activitatea economică, viața politică, religioasă și culturală. Dintre meșterii tipografi ori instituții, care ne-au reținut activitatea în cadrul comunicării, menționăm pe: Michael Becskereki (22 titluri), Martinus Hochmeister (20 titluri), Josephus Fr. Kollmann (21 titluri), *Societas Jesu* (133 titluri), *bischofliche Schriften - Typis episcopalibus* (43 titluri), *Collegium Reformatum* (31 titluri), Páldi István (6 titluri), Telegdi Pap (6 titluri), Simon Weichenberg (27 titluri). Este impresionant numărul de titluri în tipografia Colegiului iezuit de la Cluj, identificate la Biblioteca Batthyaneum. Înființată în anul 1726, oficina s-a remarcat printr-o bună înzestrare cu material tipografic⁶. La scurt timp, numită Tipografia Colegiului Academic, a beneficiat și de privilegiul regal de tipărire, aici imprimându-se manuale și disertații⁷, cu plăceri de susținere a Catolicismului.

Între câteva etape și momente din istoria cărții tipărite la Cluj în secolul Luminilor, care ilustrează dimensiunile multietnice ale culturii de carte într-un oraș transilvănean de talia acestei așezări, menționăm experiența tipografică deosebită, pe firul unor interferențe culturale - româno - maghiare ilustrate de arta meșterului Michael Becskereki⁸, activ la un moment dat și la Blaj. Din cele peste 20 de titluri identificate printre *libri Napocenses* menționăm: P. Annatus, *Sacra ecclesiae concilia [...]*, 1744 [O 9 IV 32, S 3 VII 5]; H. Balde, *Veritates christianae [...]*, 1741 [D 8 VI 4]; *Decreta et vitae regum Ungariae [...]*, 1744 [I 7 II 5, H 7 II 27, Z 7 I 21]; Fr. Fasching, *Nova Dacia ex probatis scriptoribus depromta [...]*, 1743 - 1744, [Z 2 VII 36]; I. Kastalides, *Nova Dacia*, 1743 - 1744 [L 6 VII 30 a - b]; Gr. Kolb, *Series romanorum pontificum cum reflexionibus historicis*, 1741 [T 2 IV 28]; *Memoria posthuma [...]*, 1741 [V 4 III 23, coll. II].

Impresionează, sub aspect numeric, tipăriturile de la Cluj, care au apărut în veacul al XVIII-lea, la comanda Societății iezuite. Se adevărește, încă o dată, și în cazul Principatului transilvănean, rolul îndeplinit de călugării iezuiți în răspândirea culturii europene în acest spațiu prin unele cărți reprezentative pentru diferite domenii ale culturii și științei, dar și atitudinea constructivă față de școli și biblioteci, protejarea științelor exacte (inclusiv a unor observatoare astronomice)⁹ etc. Menționăm, în acest context, mai multe titluri reprezentative pentru politica iezuiților din Cluj, prin intermediul tipografiei: Em. Alvarus, *Institutionum grammaticarum liber III [...]*, 1772 [A 7 II 14, coll. 1]; Anonymus, *Historia hungarica de septem primis ducibus Hungariae [...]*, 1746 [L 7 II 30; X 2 VI 18]; *Avla Deo Locata, Universitatis Bathoriana Trophaeum [...]*, 1724 [S 4 I 10, coll. 24]; M. Becanus, *Compendium manuale controversiarum [...]*, 1754 [X VII 32]; [*Anonymi Belae regis notarii, historia hungarica*], 1747 [X 2 VI 18]; Wolf. Bossáni, *Theologia polemica [...]*, 1751 [O 9 V 4]; Arm. De Bourbon, *Les*

devoires des grandes [...], 1753 [C 2 VII 7]; *Venerabilis clerus almae dioecesis Transilvaniae ad annum M DCC LXX*, 1770 [50.766, coll. 2]; Al. Csato, *Deus discernens*, 1756 [X II 3]; P. Dallyai, *Synopsis vitae Sancti Francisci Salesii*, 1732 [T 2 VI 37]; G. Daróczi, *Ortus et progressus Collegii Academicis Societatis Jesu Claudiopolitani*, 1736 [T 2 VII 52; I 6 XI 1]; Fr. Fasching, [*Nova Dacia ex probatis scriptoribus depromta*, 1 - 3], 1743 - 1744 [Z 2 VII 36]; J. Fridváldszky, *Minera-logia Magni Principatus Transilvaniae*, 1767 [C 4 II 6; D 4 VII 1]; Chr. Görgei, *Academicorum fulminatum Stemma [...]*, 1721 [V 4 I 5, coll. 10]; B. Gracianus, *Aulicus [...]*, 1752 [A 4 VII 14; R 4 VII 53]; Gab. Hevenesi, *Philosophia sacra*, 1748 [O 9 III 27; C 8 IV 70; O VII 4; 51. 530]; And. Illia, *Ortus ert Progressus variarum in Dacia gentium ac religionum*, 1730 [Ü 2 VI 47; H 7 II 33; V 8 II 17; Z 2 VII 40; U 2 VI 46]; Fr. Kazy, *Historia Universitatis Tyrnaviensis*, 1739 [B 7 I 21]; St. Miska, *Duodecim rationes quae animarum zelum*, 1727 [O 9 IV 43]; St. More, *Ethica hominum*, 1752 [T 7 I 40] ș. a.

Istoria tiparului transilvănean în secolul Luminilor a fost ilustrată, între altele, și de activitatea culturală și politică a dinastiei Martin Hochmeister, în special la Sibiu¹⁰. Însă, la un moment dat, reprezentanții acestei dinastii au fost activi și la Cluj, în secolul al XVIII-lea, după cum rezultă din cercetările aplicate asupra transilvanicilor de la Biblioteca Batthyaneum. În acest sens oferim câteva exemple: *Articuli diaetales anni M. DCC. XCI*, 1793 [J 7 III 55]; 1796 [X 7 V 6, coll. 2]; Ant. Bartalis, *Notitia parochiae Jegenyensis*, 1794 [M2 VII 49]; M. Bolla, *Primae lineae historiae universalis*, I - III, 1798 - 1799 [S 2 V 5 - 7; D 8 II 38]; Jos. Cserei, *Istenek szeretete*, 1794 [Z 7 VI 15]; *Az Erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1792 - dik esztendőben*, 1792 [F 5 I 5, coll. 1 - 2; F 4 I 63, coll. 1-2]; ibidem, 1794 [F 5 I 64]; *Institutiones arithmeticae*, 1797 [I 7 III 28]; J. Ag. Kratzer, *Új német Grammatika*, 1790 [N 4 V 24]; Ant. Laczko, Mat. Ivandedin, *Tentamen Paschale quod ex theologia dogmatico - practica et iure ecclesiastica*, 1782 [F 7 IV 22, coll. 7]; *Az Erdélyi három nemzetekből [...]*, 1792, 1794 [T 3 I 12, 13] ș. a.

Pornind de la problematica abordată până acum asupra transilvanicilor de la Cluj, se impune atenției un alt aspect al cercetării. Ne gândim la cercetarea și valorificarea selectivă a unor însemnări olografe, a notițelor de proprietate, în ultima instanță a ex-librisurilor, pe care le-am identificat nu de puține ori în cărțile investigate. Astfel de însemnări dovedesc, pe de o parte, apartenența cărților la diferite biblioteci și colecții particulare ori instituționale, care au intrat la sfârșitul secolului al XVIII-lea în fondul enciclopedic de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. Pe de altă parte, aceste însemnări indică anumite itinerarii parcurse de anumite exemplare, care depășesc cu mult condiția de simple vechituri, onorând statutul de purtătoare ale unor idei¹¹, promovate de autoritățile imperiale

vieneze și de cercurile guberniale ale Transilvaniei. În funcție de spațiul comunicării vom prezenta doar câteva cazuri pline de semnificații culturale și politice. Nu ar trebui să fim surprinși că mai multe exemplare poartă însemnări, din care rezultă că au făcut parte, și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din colecții cu cărți ale Rezidenței iezuite de la Sibiu, până la desființarea ei prin ordin imperial din 1773. De fapt, o parte din bunurile călugărilor iezuiți din Transilvania, inclusiv cărțile, au intrat în proprietatea Episcopului Ignatius Batthyány, ajungând în biblioteca din Alba Iulia¹². Câteva exemple vor fi grăitoare, din acest punct de vedere: „Inscript[us] Resid[entiae] S[ocietatis] J[esu] Cibin[iensis] 1744”: *Apollo Dacus*, Simon Thadaeus Wichenberg, 1736 [S 4 I 6, coll. 18]; *Avla Deo Locata*, 1724 [S 4 I 10, coll. 24]; „Resid[entiae] S[ocietatis] J[esu] Cibin[i] 1766”: T. Dirner, *Secundior sapientia*, 1714 [V 4 VI 34, coll. 3]; 1736: I. Dobner, *Grati animi officium*, 1725 [V 4 I 25, coll. 8]; 1736: A. Fitter, *Corona Joannea*, 1715 [X 4 III 13, coll. 6]; 1738: Fr. Gall, *Consultatio quae fides, et religio*, 1738 [O 4 IV 5]; 1736: V. Gorgias, *Epigrammata*, 1728 [X 4 III 14, coll. 4]; 1736: *Gloriosum Daciae Gubernium*, 1719 [S 4 I 6, coll. 14 a]; 1736: Bapt. Hamar, *Diluculum religionis in Dacia*, 1716 [X 4 III 1]; 1744: N. Janosi, *Silvae seu Varia elegiarum artificia*, 1737 [V 4 VI 34, coll. 5]; 1736: A. Illia, *Metempsychosis*, 1729 [V 4 I 24, coll. 12]; St. Miksa, *Dictator Apollo*, 1726 [V 4 I 24, coll. 4, 9]; Lad. Nedeczki, *Fontes Gratiarum Mariuanarum*, [N 2 VIII 36]; 1736: *Ordo officii divini recitandi*, 1727 [O 9 II 15]; 1766: Em. Pallovicis, *Felices duorum Daciae Vajvodarum*, 1744 [V 4 VI 34, coll. 4]; 1765: And. Patai, *Selecta heroum Daciae spectacula*, 1731 [X 3 I 23, coll. 8]; 1736: And. Patai, *Oliva vere pacis*, 1731 [C 9 III 31]; 1744: *Proverbia ac Dicteria rhythmicis inclusa versibus*, 1734 [V 4 I 25, coll. 11]; 1736: Fr. Roy, *Maria Virgo Claudiopolitana*, 1714 [V 4 VI 39, coll. 4]; 1744: A. Spengler, *Ideea invicti Martis Austriaci*, 1717 [V 4 I 25, coll. 5]; 1755P. S. Szathmari, *Földi ékességétől meg-faszatott Sion leányának*, 1749 [V 4 III 25, coll. 14] ș. a.

Pe lângă transilvanicele de la Cluj, care au aparținut rezidenței iezuite din Sibiu, în același lot de cărți am identificat și exemplare care au făcut parte din bibliotecile călugărilor iezuiți din Brașov, Cluj și Târgu Mureș. În acest stadiu, am depistat doar o tipăritură de la Brașov: Ant. Bucsi, *Laus posthuma II. Gubernatori Daciae Sigismundi e comitibus Kornis*, 1732: „Missi[onis] Coronensis S[ocietatis] J[esu] 1753” [E 3 VI 8]. Există două titluri identificate, aparținătoare iezuiților din Cluj: N. Janosi, *Doctrina ecclesiae christianae*, 1737: „Inscriptus Biblio[thecae] Collegij S[ocietatis] Claudiop[oli]” [A 2 X 3], respectiv P. Kolosvári, *Házát köziklám építő bölcs ember*, 1730, cu o notiță din care rezultă că, în 1730, a fost donat de către Franciscus Janko călugărilor iezuiți din Cluj [P8 II 13, coll. 6]. În ceea ce privește cărțile iezuiților din Târgu Mureș ne atrag atenția titluri precum: Ant. Bucsi, *Selecta heroum Daciae spectacula*,

1731: „Miss[ionis] S[ocietatis] J[esu] M[aros] Vászrhelly 1743” [V 4 I 26, coll. 4]; J. Bapt. Hamar, *Diluculum religionis in Dacia*, 1716: „Inscriptus Catalogo Missionis Soc[ietatis] Jesu M[aros] Vasarh[elie]nsis Anno 1717” [V 4 VI 34, coll. 6]; Fr. Nemethi, *Exordium Apostolici Ungariae Regni*, 1729: „Miss[ionis] S[ocietatis] J[esu] M[aros] Vászrhelly 1743” [V 4 I 23, coll. 2]; Lad. Repszeli, *Syncharmaticon*, 1742: „Mis[sionis] S[ocietatis] J[esu] M[aros] Vászrhely [1]742” [X 4 III 14, coll. 7]; *ibidem*, 1742 cu precizarea donației către iezuiții din localitate de la Joannes Tiburcz, la 15 octombrie 1750 [M 4 VII 47].

O interesantă perspectivă bibliofilă ridică unele dintre transilvanice, care au fost înregistrate printre cărțile călugărilor trinitarieni de la Alba Iulia. Au intrat ulterior în fondul general al Bibliotecii Batthyaneum (găzduită în clădirea fostei biserici trinitariene), unde se găsesc și astăzi. Este vorba de o bibliotecă instituțională mai puțin cunoscută, chiar la nivelul istoriei orașului Alba Iulia în secolul al XVIII-lea¹³. Probăm această afirmație cu câteva mărturii documentare: I. Barclaius, *Paraenesis ad Sectarios*, 1726: „Resid[enti]ae Carol[inensis] P[atrum] Trinitarioru[m]” [D 2 XI 17]; Al. Csato, *Deus discernens, seu Dissertationes theologicae de gratia omnium*, 1756: „Residentiae Carolinensis Excalceator[um] S[anti] ss[i]mae Triadis de Redemptione Captivorum” [X II 3]; P. Dallyai, *Synopsis viate Sancti Francisci Salesii*, 1738: „Residentiae Carolinensis P[atrum] P[atrum] Trinitariorum” [T 2 VI 37]; Val. Gorgias, *Epigrammata*, 1728: „Reside[n]ti]ae Carolin[ensis] P[atrum] P[atrum] Trinitariorum” [Z XII 25].

Cercetarea transilvanicelor de la Cluj din secolul al XVIII-lea s-a finalizat și cu depistarea câtorva exemplare, care au aparținut, după cum dovedesc unele însemnări, conventului de la Sfântul Gheorghe din fostul ținut Trei Scaune. Oferim câteva exemple, concludente după opinia noastră, în speranța unor viitoare cercetări aprofundate asupra bibliotecii de acolo: P. Annatus, *Sacra ecclesiae concilia*, 1744: „V[enerabilis] Cleri Háromszék[iensis]” [O 9 IV 32]; And. Max. Fedrus, *Norma principum christianorum*, 1751: „Cleri Haromszekiensis” [S 8 VIII 2, coll. 1]; G. Hevensi, *Philosophia sacra*, 1749: „Cleri Haromszekiensis” [C 8 IV 70]; *ibidem*, 1755: „V[enerabilis] Cleri Haromszeck[iensis] 1797” [51. 530]; Gab. Kapi, *Institutiones christianae*, 1734: „Inscript[us] Cathalogo V[enerabilis] Cleri Haromszekien[sis] Anno 1818” [T 8 V 14]; Fr. Kazy, *Historia Universitatis Tyrnaviensis*, 1739: „V[enerabili] Cleri Háromszék[iensis] 1816” [B 7 I 21]; J. Köszegi, *Compendii historici pars II*, 1734: „Cleri Haromszekiensis” [I 7 I 11]; Gab. Fr. Lejay, *Bibliotheca rhetorum*, 1751: „Inscrip[tus] Catalog[o] Libror[um] Biblioth[ecae] Stephani Kibady Plebani Haromszek[iensis]” [U 7 I 39]; St. Miska, *Duodecim rationes*, 1727: „V[enerabilis] Cleri Haromsz[ekiensis] 1797” [O 9 IV 43]; Lad. Nedeczky, *Magna hungarorum domina*, 1738: „V[enerabili] Cleri Haromszek[iensis]”

[I 9 III 31]; Lad. Repszeli, *Syntagma juris ungarici*, 1741: „V[enerabilis] Cleri Haromszekien[sis] 1787” [N 7 I 14]; *ibidem*, 1742: „V[enerabilis] Cleri Haromsze[kiensis]” [D 9 IV 13]; idem, *Syncharmaticon*, 1742: „Cleri [Harom]szék[iensis]” [N 7 III 30]; G. Szegedi, *Utopiae sapientis*, 1748: „Cleri [Harom]szék[iensis]” [D 9 III 30]; *Theologia catholica*, 1732: „V[enerabilis] Cleri Haromszek[iensis]” [O 9 I 17]; S. Timon, *Epitope chronologica*, 1764: „Inscript[us] Cathalogo V[enerabilis] Cleri Haromszekien[sis] Anno 1818” [Y 7 VIII 23]; Cres. Wirsching, *Theses ex universa theologia ad mentem*, 1765: „Cleri Haromszekiensis” [R 8 IX 4, coll. 1] ș. a.

Insistența asupra transilvanicelor de la Cluj, păstrate acum la Biblioteca Batthyaneum, s-a finalizat cu suprinza identificării unor cărți, care au făcut parte din biblioteca conventului franciscan de la Hunedoara. Câteva exemple sunt, socotim, convingătoare pentru eventuala continuare a cercetărilor asupra bibliotecii, despre care nu se știe aproape nimic. De pildă: Ad. Gistl, *Theses ex universa philosophia*, 1766: „C[onven]tus V[ajda] Huniad[ensis]” [I 10 VI 2, coll. 2]; Ant. Grueber, *Illustria miracula*, 1737: „Con[venti] V[ajdae] Hunyad[ensis]” [59. 261]; Mat. Sukosd, *Scientiasecum, quae et consciencia*, 1735: „Conv[enti] Hunyade[nsis]” [59. 271] etc.

Cercetarea transilvanicelor tipărite la Cluj se soldează, după cum era de așteptat, și cu identificarea unor posesori particulari de cărți, recrutați mai ales din lumea intelectuală și bisericească de la Alba Iulia secolelor XVIII – XIX. Între acești merită să-i amintim pe: baronul Petrus Apor, Johannes Aem. Buczy (1782 - 1839), preotul și bibliotecarul Andreas Cseresnyi, canonicul Stephanus Fang, episcopul Michael Fogarassy (1800 – 1882), episcopul Nicolaus Kovats, profesorul Antonius Martonfi, episcopul Josephus Martonfi ș. a. La aceasta categorie cercetările vor continua, în vederea identificării a cât mai multe cărți, care au fost odinioară în posesia lor, mai ales că la unii foști proprietari de cărți se mai păstrează cataloagele bibliotecilor¹⁴.

Cu ocazia investigațiilor asupra transilvanicelor de la Cluj, identificate în Biblioteca Batthyaneum, am găsit câteva informații despre unii studiosi români, care au urmat cursurile școlilor catolice și reformate din Transilvania. Căci până la înființarea școlilor de la Blaj (octombrie 1754) românii transilvăneni nu avea școli superioare proprii. Așadar, prezența lor în aceste școli explică o etapă bine definită din trecutul învățământului românesc din Transilvania, de fapt în secolul al XVIII-lea, când tinerii români erau înregistrați printre auditorii cursurilor la unele școli superioare latine, ungare și germane din Marele Principat al Transilvaniei¹⁵.

În acest sens, am depistat în volumul N. Janosi, *Silvae, seu varia elegiarum artificia*, 1737, printre *Offerentes*, pe „Alexander Aron Valachus Transilvanus Bistrensis”, probabil din familia Aron, Bistra, din care

se originează întemeietorul școlilor de la Blaj. Pe lângă acesta mai apare un alt tânăr român, din Maramureș, cu studii terminate la ieziții din Cluj, „Petrus Tohati Valachus Transilvanus, Tohatiensis” [P 4 VII 33]. Lucrarea lui Chr. Görgei, *Academicorum fulminalium Stemma*, 1721 indică, la *Nomina offerrentium*, printre cei opt auditori, și pe „Joannes Clain Valachus Szádensis” [V 4 I 5, coll. 10], nimeni altul decât viitorul Episcop Inochentie Micu - Klein¹⁶, înainte de-a ajunge la studii la Trnava (Slovacia). Mai mult decât atât, lucrarea lui N. Janosi, *Doctrina ecclesiae christianae*, editată de călugării ieziți, în 1737 - De fapt, este o disertație - ! indică printre *Nomina promotorum* și pe „Petrus Daljai Nobilis Valachus”, viitorul raționalist al domeniului Blajului în deceniul 5 al secolului al XVIII-lea [A 2 X 3]. Același tânăr mai apare și printre cei 13 studenți din grupa *Nomina respondentium* în volumul lui Ern. Vols, *Architecturae militaris tyrocinium*, 1738. XXX Aici se menționează: „D[ominus] Petrus Daljai Nob[ilis] Valachus Daljaensis ex Comit[atu] Albensi e Sem[inario] S[ancti] Jos[ephi]. Defendit universam” [X 4 II 21, coll. 4]. Un alt caz: pe volumul Anonymus, *Historia hungarica de septem primis ducibus Hungariae*, 1746, apare și numele studentului Moise Dragoș, printre cei 18 *Nomina D[ominorum] Neo - doctorum*, în formula „Moyses Dragossi” [L 7 II 30; X 2 VI 18]. O surprinză poate constitui disertația G. Daróczi, *Ortus et progressus Collegii Academici Societatis Jesu Claudiopolitani*, 1736. Aici identificăm, pe fratele viitorului profesor de la Blaj Gheronte Cotore, printre *Nomina promotorum*: „R[everendus] D[ominus] Josephus Kotóre, Valachus Carolinensi, ex Comitatu Albensi, Graeci Ritus unitorum Alumnus Romanus” [I 6 XI 1; T 2 VII 52]. Disertația lui Ad. Gistl, *Theses ex universa philosophia*, 1766, este dedicată fostului profesor de la școlile din Blaj, Grigore Maior [I 19 VI 2, coll. 2]. Un alt studios, viitorul intelectual blăjean Daniel Marginai, viitorul provizor domeniului apare printre cei 9 din *Nomina promotorum*, pe lucrarea Ant. Grueber, *Illustria miracula*, 1737, în formula „Daniel Margcsinai Nob[ilis] Valach[us]” [59. 261]. Mai târziu, va fi autorul unor comentarii din Sf. Scriptură¹⁷. Totodată, lucrarea lui A. Patai, *Historia Taumaturgiae Virginis Claudiopolitanae*, 1736 indică, printre cei 18 din *Nomina promotorum*, pe același studios: „Daniel Mardzinai Nob[ilis] Valachus Unitus de terra Fogaras è Seminario S[ancti] Josephi” [G 8 VIII 16]. Nu putem trece cu vederea peste prezența lui Alexandru Renik, printre cei 16 din *Nomina pronmotorum*, originar probabil din familia Episcopului Atanasie Rednic. În cazul lui se precizează, la Lad. Repszeli, *Syntagma juris ungarici*, 1742: „D[ominus] Alexander Rednik Perill[istrum] Ung[arus] Gyulafeherensis” [D 9 IV 13]. Volumul lui St. More, *Manuale jurisperitorum*, 1751 indică, printre cei 21 din *Nomina promotorum*, și pe Georgius Velkány, „Nobilis Valachus Balasfalvensis ex Comit[atu] Albensi” [E 9 I 15].

Studioșii români, depistați pe paginile unor exemplare din tipăriturile transilvanice de la Cluj, merită avuți în vedere pentru cercetări mai aprofundate, vis-à-vis de prelegerile și examenele la care au participat. Pornind de la conținutul învățământului, așa cum rezultă din transilvanicele cercetate, se poate completa profilul spiritual al multora dintre tinerii intelectuali. Mulți dintre ei, între care amintim pe Alexandru Aron, Ioan Clain, Petru Dalyai, Moise Dragoși, Iosif Cotore, Daniel Marginai, Alexandru Rednic ș. a., își vor desfășura activitatea în „spațiile formative ale Școlii Ardelene”¹⁸.

Concluzionăm asupra investigațiilor de acum, care au avut drept subiect transilvanicele de la Cluj, păstrate la Biblioteca Batthyaneum. Se menționa la un moment dat¹⁹, că valorificarea cărților transilvănene de la Biblioteca Batthyaneum - pe lângă alte fonduri documentare din țară - trebuie să se impună ca o direcție suplimentară, dar constantă în valorificarea tipăriturilor vechi în alfabetul latin din România, în speță din Transilvania. Din acest punct de vedere eforturile s-ar încadra în istoriografia central - europeană post anul 1989 raportată la o serie de transformări culturale și social - politice²⁰.

Mai precis, au fost cercetate dintre *libri transylvanici* de la Biblioteca Batthyaneum, 365 cărți tipărite la Cluj, din secolul al XVIII-lea. Exemplarele identificate se datorează meșteșugului și politicii cultural - editoriale a unor tipografi, între care s-au evidențiat Michael Becskereki, Pataki József, Telegdi Pap, Simion Thadaeus Weichenberg ș. a. Mai sunt tipărituri imprimate sub cupola unor cunoscute instituții de cultură și educație, precum *Collegium Reformatum*, *Lyceum Regium*, *Societas Jesu Claudiopolitana*, *bischofliche Schriften* ș. a. S-a discutat apartenența cărților la anumite domenii de interes cultural și politic: *cataloge* (12 titluri); *lucrări didactice* (60 exemplare); *dictionare* (2 volume); *tipărituri juridice* (45 exemplare), *volume de istorie* (76 exemplare), *oratorie* (6 lucrări), *volume de politică* (30 exemplare), *teologie* (147 exemplare) etc. Cercetările ar merita duse mai departe.

În același timp, au fost examinate mai multe însemnări de lectură ori de proprietate, care dovedesc circulația volumelor înainte de-a intra în fondul de carte enciclopedică din Alba Iulia, inclusiv proprietarii lor. Investigațiile ar putea continua pentru ilustrarea binomului *biblioteca - lectură* în secolul Luminilor. Din examinarea de acum a rezultat și conturarea unor biblioteci ori colecții, particulare și de instituții (*Bibliotheca Magna Episcopalis*; *Bibliotheca Baronis de Szala*; *Bibliotheca Michaelis Fogarassy*; *Bibliotheca Conventus Hâromszekiensis*; *Bibliotheca Conventus Vajdae Hunyadensis*; *Bibliotheca Societatis Jesu Cibiniensis*; *Bibliotheca Societatis Jesu Vásárhelyensis*; *Bibliotheca Seminarii Incarnatae Sapientiae Albae Carolinensis*; *Bibliotheca Residentiae Trinitatis Albae Carolinensis* etc.). Nu este exclus, nici în acest caz, raportul dintre colecționari și cititori, într-o lume intelectuală, tutelată

de biblioteci instituționale ori particulare din Marele Principat al Transilvaniei, pentru care se pot identifica similitudini central - europene²¹.

Note:

1. Cf. Doina Hendre Biro, *Les Batthyány une famille de magnats au service des Habsbourg dans la seconde moitié du XVIII-e siècle*. Rédigée sous la Direction de M. Prof. Univ. Dr. Olivier Chaline, en vue de l'obtention du titre de Docteur en Histoire de l'Université Paris IV - Sorbonne, I, Paris, 2012, p. 351-352; Iacob Mârza, *Qu'est-ce le paradis? Tout simplement, une bibliothèque*, în *Batthyaneum*. Omagiu fondatorului Ignatius Sallestius [sic!] Batthyán (1741-1798), București, Edit. Bibl. Naț. a României, 2011, p. 9-14.
2. O interesantă perspectivă istoriografică și interpretativă oferă V. Ecsedy Judit, *A könyvomatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473- 1800*, Budapest, Balassi Kiadó, 1999.
3. Direcții de cercetare și valorificare la Eva Mârza, „*Transylvanica*”. Un obiect de studiu neglijat, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, p. 1-4. Drept instrumente de identificare s-au utilizat în documentare: Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche (1508-1830)*, I-IV, București, Edit. Acad., 1903-1944 (abreviat *BRV*); Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*, I-II, Budapest, A mag. tud. akad. könyvkiadó, 1879-1885 (abreviat *RMK*); *Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600*, I-II, Budapest, Akad. Kiadó, 1971, 1983 (abreviat *RMNy*); Petrik Géza, *Bibliographia Hungariae 1712-1860*, I-III, Budapestini, Augustini Dobrowsky, 1888-1891 (abreviat *P*).
4. Vezi Iacob Mârza, *Transylvanica la Biblioteca Batthyaneum (I): cărți de la Alba Iulia*, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, pp. 10-13; idem, „*Transylvanica*” la Biblioteca Batthyaneum (II): cărți de la Brașov, în *Transilvania*, XL (CXIV), 5-6, 2012, pp. 20-23; idem, „*Transylvanica*” la Biblioteca Batthyaneum (III): cărți de la Alba Iulia (2), în *Transilvania*, XLI (CXLV), 5-6, 2013, pp. 42-45; idem, „*Transylvanica*” la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (IV): cărți de la Sibiu, în *Transilvania*, XLII (CXLVI), 6-7, 2015, pp. 103-108.
5. Cărțile românești vechi de la Bălgrad, conservate în acest fond documentar, au fost valorificate de Cristina L. Bica, *Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (Catalog)*, în *Apulum*, XVIII, 1980, pp. 233-251. Cf. și revenirea Gabrielei Mircea, *Marginalii la Catalogul cărților vechi românești colecționate la Biblioteca „Batthyaneum” din Alba Iulia*, în *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național. Cercetare. Valorificare*. Ediția a XV-a, Craiova, 14-15 noiembrie 2008, Craiova, Alma, 2008, pp. 181-212.
6. V. Ecsedy Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon*, p. 183-184: anul înființării tipografiei în 1726; în *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*. Coordonator Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2012, p. 50-51 se propune anul 1727.

7. Pentru candrul istoric cf. Doru Radosav, Ionuț Costea, *Scientia et pietas. Collegium Claudiopolitanum Societatis Jesu (1581)*, Cluj – Napoca, 2005. Multe dintre disertațiile susținute la Colegiul iezuit de la Cluj includ și numele promotorilor (studioșilor) de origine română.
8. Vezi Cornel Tatai – Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj*, Blaj, Ed. Eventus, 1995, p. 115, 163; Gabriela Mircea, *Tipografia din Blaj în anii 1747 – 1830*. Prefață de Iacob Mârza. Postfață de Gabriel T. Rustoiu, Alba - Iulia, Ed. Altip, 2000, passim; *Repertoriul tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508 - 1830)*. Ediția a II - a, revizuită și adăugită. Coordonatori: Eva Mârza, Florin Bogdan, Sibiu, Ed. Astra Museum Techno Media, 2013, p. 48.
9. Dezbatere interesantă la Pierre Chauu, *Civilizația Europei în secolul Luminilor*. I. Traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Ed. Meridiane, 1986, p. 326 -342.
10. Pentru tipăriturile sale de la Biblioteca Batthyaneum vezi Iacob Mârza, „*Transylvanica*” la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (IV): *cărți de la Sibiu*, în *Transilvania*, XLII (CXLVI), 6-7, 2015, pp. 103 - 108.
11. Sugestii pentru o cercetare din perspectiva istoriei ideilor la François Furet, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique*, în *Revue roumaine d'histoire*, IX, 3, 1970, p. 507; Alberto Manguel, *Istoria lecturii*. Traducere din engleză de Alexandru Vlad, București, Ed. Nemira, 2011. Vezi și Iacob Mârza, *Cărțile - „vehicule privilegiate ale circulației ideilor”*, în *Tribuna*, XXX, 5 (1519), 1986, p. 2 („*Privire în actualitate*”).
12. Tipăriturile menționate ar putea fi identificate în evidența cărților din Sibiu. Vezi *Catalogus Librorum Communium in Residentia Supraessae Societatis Jesu Cibiniensis repertorium et aestimatorum in anno 1774 conspectus*, în Biblioteca Batthyaneum, XI 273. Cf. și Iacob Mârza, *Inkunabel in einem siebenbürgischen Bibliothekskatalog aus dem Jahre 1774*, în *Revue roumaine d'histoire*, XXIV, 1-2, 1985, p. 147- 152.
13. Pentru *Catalogus Librorum, qui continentur in Bibliotheca Residentiae Carolinensis Ordinis Discalceatorum S[ancti]ss[imae] Trinitatis de Redem[p]tione Captivorum*, ms. XI - 272 la Biblioteca Batthyaneum, vezi Iacob Mârza, *Catalogul unei biblioteci de la Alba Iulia din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, XI, 1987, pp. 158 - 182.
14. Pentru universul livresc al acestui erudit, cu preocupări asupra literaturii estetice din Transilvania, și stagiul în astronomie la Viena, activ în viața culturală de la Cluj, Sibiu și Alba Iulia, vezi *Conscriptio librorum Reverendissimi Joannis Aemilii Buczy, Canonici, dum viveret Astronomi 1839*, în Biblioteca Batthyaneum, XI – 420. Pentru impresionanta bibliotecă a episcopului, unde pot fi identificate și transilvanicele de la Cluj, cf. *Fogarassy Mihály Erdélyi Püspök úr ő nagyméltóságosnak könyvtára*, în Biblioteca Batthyaneum, XI – 420.
15. Vezi Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Ed. Lumina, 1944, passim; Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, Edit. Did. și Ped., 1986, p. 245 - 269; Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, „*Dacia*”, 1987 p. 34- 35, 158 - 159; idem, *École et nation (Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale)*. Traducation Rodica Chira et Doina Pușcău, Cluj-Napoca, Ed. CET, 2005, 32–33, 172-173.
16. Fr. Pall, *Formația școlară a lui Inocentie Micu-Klein*, în *Apulum*, XIX. 1981, p. 233, 229–233.
17. Ioan Marginai, *Stihuri din Sfânta Scriptură pentru multe lucruri*. Ediție princeps după manuscris inedit de Ioan Chrindriș și Niculina Iacob. Transcrierea textului: Remus Mircea Birtz, Târgu - Lăpuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2009. Cf. și interesantul studiu al Laurei Stanciu, *Cazul Daniel Marsinai (Marginai) și toleranța tereziană*, în *Studia Universitatis Babeș - Bolyai Theologia Catholica*, 1, 2011, pp. 15 -28.
18. Laura Stanciu, *Iluminism central european Școala Ardeleană (1700 – 1825)*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2010, p. 31- 145. Prezența studioșilor români în școlile Clujului este surprinsă și interpretată adecvat de Remus Câmpeanu în volumele: *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII – lea*, Cluj - Napoca, Ed. PUC, 1999, respectiv *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj - Napoca, Ed. PUC, 2000.
19. Eva Mârza, „*Transylvanica*”. *Un obiect de studiu neglijat*, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, p. 1-4.
20. István Monok, *L'histoire du livre dans les Bassin des Carpates et l'historiographie des trente dernières années*, în Gaetano Platania (ed.), *L'Europa Centro Orientale et la storiografia post 1989. Mutamenti linguistici, istorici e transizione socio-politica*, Viterbo, 2008, p. 233-259.
21. Puncte de plecare ar putea constitui considerațiile lui Frédéric Barbier, *Histoire des bibliothèques. D'Alexandrie aux bibliothèques virtuelles*, Paris, Ed. Armand Colin, 2013, p. 197 – 247. Vezi și István Monok, *Le bibliothèques et la lecture dans le Bassin des Carpates 1526 – 1750*, Paris, Ed. Honoré Champion, 2011, p. 219 – 224.

Bibliography:

- Barbier, Frédéric. *Histoire des bibliothèques . D'Alexandrie aux bibliothèques virtuelles*. Paris, Ed. Armand Colin, 2013.
- Bianu Ion, Hodiș Nerva, Simonescu Dan. *Bibliografia Românească Veche (1508-1830) / Old Romanian Bibliography*. I-IV, București, Edit. Acad., 1903-1944.
- Bica, Cristina L.. *Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (Catalog) / Old Romanian Printings from Batthyaneum Library of Alba Iulia (Catalogue)*. În *Apulum*, XVIII, 1980, p. 233-251.
- Catalogus Librorum Communium in Residentia Supraessae Societatis Jesu Cibiniensis repertorium et aestimatorum in anno 1774 conspectus, în Biblioteca Batthyaneum, XI 273.

- Catalogus Librorum, qui continentur in Bibliotheca Residentiae Carolinensis Ordinis Discal[eatorum] S[ancti]ss[imae] Trinitatis de Redem[p]tione Captivorum, ms. XI - 272 în Biblioteca Batthyaneum.
- Chaunu, Pierre. *Civilizația Europei în secolul Luminilor / Enlightenment civilization in Europe*. I. Traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Ed. Meridiane, 1986.
- Conscriptio librorum Reverendissimi Joannis Aemilii Buczy, Canonici, dum viveret Astronomi 1839*, în Biblioteca Batthyaneum, XI – 420.
- Ecsedy, Judit. *A könyvomatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473- 1800*. Budapest, Balassi Kiadó, 1999.
- Fogarassy Mihály Erdélyi Püspök úr ő nagyméltóságosnak könyvtára, în Biblioteca Batthyaneum, XI – 420.
- Furet, François. *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique*. În *Revue roumaine d'histoire*, IX, 3, 1970, p. 507-516.
- Hendre Biro, Doina. *Les Batthyány une famille de magnats au service des Habsbourg dans la seconde moitié du XVIII-e siècle*. Rédigée sous la Direction de M. Prof. Univ. Dr. Olivier Chaline, en vue de l'obtention du titre de Docteur en Histoire de l'Université Paris IV – Sorbonne, I, Paris, 2012.
- Istoria Universității „Babeș-Bolyai” / The History of the Babeș-Bolyai University*. Coordonator Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2012.
- Manguel, Alberto. *Istoria lecturii*. Traducere din engleză de Alexandru Vlad, București, Ed. Nemira, 2011.
- Mârza, Eva. „Transylvanica.” *Un obiect de studiu neglijat/ “Transylvanica.” A neglected object of study*. În *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, p. 1-4.
- Mârza, Iacob. *École et nation (Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale)*. Traducere Rodica Chira et Doina Pușcău, Cluj-Napoca, Ed. CET, 2005.
- Idem. *Inkunabel in einem siebenbürgischen Bibliothekskatalog aus dem Jahre 1774*. În *Revue roumaine d'histoire*, XXIV, 1-2, 1985, p. 147- 152.
- Idem. *Transylvanica la Biblioteca Batthyaneum (I): cărți de la Alba Iulia / Transylvanica at Batthyaneum Library (I): books from Alba Iulia*. În *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, p. 10-13.
- Idem. *Transylvanica la Biblioteca Batthyaneum (III): cărți de la Alba Iulia (2) / Transylvanica at Batthyaneum Library (III): books from Alba Iulia (2)*. În *Transilvania*, XLI (CXLV), 5-6, 2013, p. 42-45.
- Idem. *Transylvanica la Biblioteca Batthyaneum (II): cărți de la Brașov / Transylvanica at the Batthyaneum Library (II): books from Brașov*. În *Transilvania*, XL (CXIV), 5-6, 2012, p. 20-24.
- Idem. *Transylvanica la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (IV): cărți de la Sibiu / Transylvanica at Batthyaneum Library from Alba Iulia (IV): books from Sibiu*. În *Transilvania*, XLII (CXLVI), 6-7, 2015, p. 103-108.
- Idem. *Qu'est-ce le paradis? Tout simplement, une bibliothèque*. În *Batthyaneum*. Omagiu fondatorului Ignatius
- Sallestius [sic!] Batthyán (1741-1798), București, Edit. Bibl. Naț. a României, 2011, p. 9-14.
- Mircea, Gabriela, *Marginalii la Catalogul cărților vechi românești colecționate la Biblioteca „Batthyaneum” din Alba Iulia / Marginal notes to the Catalogue of Old Romanian Books from the Batthyaneum Library of Alba Iulia*. În *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național. Cercetare. Valorificare*. Ediția a XV-a, Craiova, 14-15 noiembrie 2008, Craiova, Ed. Alma, 2008, p. 181-212.
- Eadem. *Tipografia din Blaj în anii 1747 – 1830 / The printing house from Blaj in 1747-1830*. Prefață de Iacob Mârza. Postfață de Gabriel T. Rustoiu, Alba - Iulia, Ed. Altip, 2008.
- Monok, István. *Le bibliothèques et la lecture dans le Bassin des Carpates 1526 – 1750*. Paris, Ed. Honoré Champion, 2011.
- Idem. *L'histoire du livre dans les Bassin des Carpates et l'historiographie des trente dernières années*, în Gaetano Platania (ed.), *L'Europa Centro Orientale et la storiografia post 1989. Mutamenti linguistici, storici e transizione socio-politica*, Viterbo, 2008, p. 233-259.
- Pall, Francisc. *Formația școlară a lui Inochentie Micu-Klein / The education of Inochentie Micu-Klein*. În *Apulum*, XIX, 1981, p. 229 – 233.
- Petrik, Géza. *Bibliographia Hungariae 1712-1860. I-III, Budapestini, Augustini Dobrowsky, 1888-1891*.
- Radosav Doru, Costea Ionuț. *Scientia et pietas. Collegium Claudiopolitanum Societatis Jesu (1581)*. Cluj – Napoca, 2005.
- Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600*. I-II, Budapest, Akad. Kiadó, 1971, 1983.
- Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508 - 1830) / *Repertory of typographers, editors, engravers, patrons of Romanian books*. Ediția a II - a, revizuită și adăugită.
- Coordonatori: Eva Mârza, Florin Bogdan, Sibiu, Ed. Astra Museum Techno Media, 2013.
- Stanciu, Laura. *Cazul Daniel Marsinai (Marginai) și toleranța tereziană / The case of Daniel Marsinai (Marginai) and the Terecian tolerancy*. În *Studia Universitatis Babeș - Bolyai Theologia Catholica*, 1, 2011, p. 15 -28.
- Eadem. *Iluminism central european Școala Ardeleană (1700 – 1825) / Central European Enlightenment. Școala Ardeleană*. Cluj - Napoca, Ed. Mega, 2010.
- Szabó, Károly. *Régi magyar könyvtár*, I-II. Budapest, A magtud. akad. könyvkiadó, 1879-1885.
- Tatai-Baltă, Cornel. *Gravorii în lemn de la Blaj / Wood engravers from Blaj*. Blaj, Ed. Eventus, 1995.